

NJA 2011 s. 454 (Diskmaskinsfallet) ur ett skadestånds- och försäkringsperspektiv

JESSIKA VAN DER SLUIJS*

Diskmaskinsfallet aktualiserar en mängd intressanta frågor av skadestånds- och försäkringsrättslig karaktär. Nedan ska endast några frågor kommenteras. En del av kommentarerna lämnades vid seminariet arrangerat av Hyresrättsliga diskussionsklubben den 17 oktober 2011, medan andra kommentarer har tillkommit i efterhand.

1. Ansvarsubjekt

Vid skadehändelser av detta slag aktualiseras ofta frågan om vilket ansvarsubjekt som anspråket kan eller ska riktas mot. Detta uppmärksammas också av HD som i domskälen uppger att den här typen skador kan bero på en rad olika omständigheter som felinstallation, materialfel, slitage eller fabriktionsfel. Det betyder att det finns flera olika subjekt som kan vara ansvariga för skadan. Det kan t.ex. vara en hyresgäst som hanterar egendom på ett felaktigt sätt. Det kan vara installatören som inte installerar maskinen på ett säkert sätt. Det kan också vara tillverkaren som har tillverkat en undermålig produkt.

Ansvarsförutsättningarna varierar för de olika subjekten. Hyresgästens ansvar fastställs i JB. Installatörens ansvar är ett kontraktuellt ansvar. Om det är den boende, hyresgästen, som är skadelidande kan tillverkare, importörer och säljare enligt 1 § produktansvarslagen (1992:18) bli skadeståndsskyldiga för sakskada som produkten orsakar förutsatt att det finns en säkerhetsbrist hos produkten, samt att den skadelidande använt egendomen för enskilt ändamål. Om det i stället är fastighetsägaren som är skadelidande är produktansvarslagen inte tillämplig, utan allmänna produktskaderegler gäller.

* Docent i civilrätt, Stockholm Centre for Commercial Law, Juridiska fakulteten, Stockholms universitet.

Det är den skadelidande som har att styrka att skadevällaren är skadeståndsskyldig. För den skadelidande (eller de skadelidande, som också kan vara flera) gäller det alltså inledningsvis att utreda hur skadan har orsakats, vem eller vilka man ska rikta anspråket emot, och på vilka ansvarsgrunder.

Den här typen av skadehändelser täcks vanligtvis av en eller flera olika försäkringar. Inledningsvis har alla de nämnda ansvarssubjekten normalt sett ansvarsförsäkring. Tillverkaren har en produktansvarsförsäkring. Installatören har vanligtvis en företagsförsäkring som innehåller ansvarsskydd, och hyresgästen har hemförsäkring som innehåller ansvarsskydd. För att ansvarsförsäkring ska täcka en skada förutsätts att den försäkrade har orsakat skadan. Man kan även tänka sig situationen att *ingen* kan sägas ha orsakat en skada, utan att skadan beror på en ren olyckshändelse. Även i dessa fall kan det finnas flera försäkringar som täcker skadan. En fastighetsägare har ofta en fastighetsförsäkring. En sådan försäkring gäller till förmån för fastighetens ägare, och försäkrat intresse är fastighetens värde. Också hyresgästen har vanligtvis försäkring som täcker egendomsförlust. En sådan försäkring gäller till förmån för hyresgästen och hushållsmedlemmar och försäkrat intresse är värdet av deras egendom.

För den skadelidande kan det alltså bli aktuellt att välja mellan att rikta anspråket mot skadevällaren, och dennes ansvarsförsäkring, eller sitt eget egendomsförsäkringsbolag, beroende på hur skadan har inträffat. I praktiken vänder sig den skadelidande ofta först till "sin" försäkringsgivare, dvs. det försäkringsbolag där den egna skadeförsäkringen är tecknad. Ofta blir det alltså egendomsförsäkringsgivaren som utreder om det finns ett ansvarssubjekt, om ansvarssubjektet har ansvarsförsäkring, och om regressanspråk ska framställas mot det försäkringsbolaget. I den aktuella domen var det dock den skadelidande själv som väckte talan mot skadevällaren, hyresgästen. Ombud för skadevällaren var dennes ansvarsförsäkringsgivare.

Vid mer omfattande skador kan flera försäkringar komma ifråga med följd att ingen försäkringsgivare vill ta på sig ansvaret för skadan. I stället hänvisar försäkringsbolagen till varandra. Fastighetsägarens försäkringsgivare invänder att den aktuella skadan ska täckas av den boendes försäkring. Den boendes försäkringsgivare invänder att skadan ska täckas av fastighetsägarens försäkring. När det gäller konflikten mellan fastighetsförsäkringen och hyresgästförsäkringen uppstår sällan några gränsdragningsproblem eftersom fastighetsförsäkringen täcker det som hör till fastigheten och hyresgästens

försäkring täcker lösöret. Man kan möjligen tänka sig gränsdragningsproblemet om en gäst monterar något i lägenheten, t.ex. ett badkar eller en duschkabin, som denne har för avsikt att ta med sig vid en flytt.

Det är inte ovanligt att diskussion uppstår kring gränsen mellan en bostadsrättsförenings försäkring och en bostadsrättsinnehavares försäkring. Föreningen ansvarar för fastigheten och den boende ansvarar för egendomen inne i bostaden. Man kan säga att föreningens ansvar går ”utifrån fastigheten och in” medan den boendes ansvar går ”inifrån lägenheten och ut”. Någonstans möts föreningens och den boendes ansvar, och följderna kan bli att ingen försäkringsgivare tar på sig ansvar för en viss skada. Exempel på sådana tveksamma fall är när det blir skador på sand under parkett, eller skador på vattenledningar. Ett sätt att lösa gränsdragningsproblemen kan vara att, i den mån det är möjligt, styrelsen i en bostadsrättsförening verkar för att föreningens och de boendes försäkringar tecknas i samma försäkringsbolag.

2. Culpabedömningen

I domskälen fastställer HD att varje överträdelse av en ordningsregel inte utan vidare kan anses utgöra ett skadeståndsgrundande brott mot plikten att väl vårda en lägenhet, utan i stället måste en friare bedömning av omständigheterna göras. Vid en sådan bedömning har man, enligt HD, att mot varandra väga risken för skada – både sannolikheten för att skada ska uppkomma och möjliga skadors storlek – och hyresgästens möjligheter att inse denna risk, dennes möjligheter att förebygga skada samt kostnaderna för och olägenheterna med sådana åtgärder.

Den metod, eller modell, som HD har tillämpat kallas ibland för Learned Hand-formeln. Enligt Hellner/Radetzki, som HD hänvisar till i domskälen, har formeln nått berömmelse i den rättsekonomiska litteraturen eftersom den ger uttryck åt en ekonomisk avvägning mellan nytta och kostnad av ett handlande som kan orsaka skada. Hellner/Radetzki sammanfattar formeln med att ju större sannolikheten för skada vid en handling är, desto högre ställs kraven på att handlingen ska underlåtas eller att åtgärder ska vidtas som ska förekomma skadan.¹

I domskälen uppger HD att ”sannolikheten för att slangens mellan köksblandaren och diskmaskinen skulle brista måste betraktas som ganska liten. Samtidigt utgör en slanganslutning där vattnet ’står på tryck’ ett stort riskmo-

¹ Hellner/Radetzki, *Skadeståndsrätt*, åttonde upplagen (2010) s. 135.

ment. Den skada som kunde uppkomma om slangen brast kunde bli mycket stor, vilket ZS måste ha insett”. Detta vägs sedan mot kostnaden för och olägenheterna med att förebygga skada. HD fastställer i det här ledet att ”några kostnader för avstängning av vattnet skulle givetvis inte uppkomma”. Så här långt finns inte mycket att invända mot HD:s dom.

HD tar sedan ställning till olägenheterna med åtgärderna att förekomma skada. HD anför att ”i betraktande av att vattnet enkelt kunde stängas av vid blandaren ovanpå diskbänken, och alltså inte endast med en anordning under diskbänken, måste även olägenheterna för hyresgästen betraktas som obefintliga”. Här är det inte lika självklart att hålla med HD. Att det inte är förenat med olägenheter att utföra själva handgreppet – att vrida om kranen, eller ”vippen”, som sitter ovanför diskbänken – är det lätt att hålla med om. Det är emellertid inte, som jag ser det, *den* olägenheten som borde ha vägts in i bedömningen, utan den olägenhet det innebär att ständigt ”rigga för” att kunna stänga av vattentillförseln när man inte har uppsikt över diskmaskinen. Det kan vara förenat med ganska stora olägenheter att ständigt planera in diskprogrammet (som kan pågå under en ganska lång stund) så att det passar in i vardagen, dvs. synkroniseras med vardagliga göromål som när man arbetar, handlar mat, skjutsar barn till aktiviteter osv. Om den olägenheten i stället skulle ha vägts in i bedömningen är det inte, enligt min mening, lika självklart att hyresgästen är culpös.

Man får anta att det vanligaste (åtminstone före domen, men sannolikt även efter) är att människor *inte* stänger av vattentillförseln när diskmaskinen inte används. (En handuppräknning under seminariet den 17 oktober 2011 visade att endast ca 25 % av seminariedeltagarna stängde av vattentillförseln på sina diskmaskiner när den inte användes). Man kan nog utgå ifrån att det är till och med är allmänt vedertaget att *inte* stänga av vattentillförseln på diskmaskinen varje gång den inte används. Frågan man ställer sig då är hur ett allmänt vedertaget beteende kan vara vårdslöst med skadeståndsskyldighet som följd.

I Bengtsson och Strömbäcks kommentar till Skadeståndslagen sägs om vållandebedömningen att man ska utreda hur folk i allmänhet brukar handla på livsområden som det aktuella – ofta vad som är praxis i den verksamhet som skadegöraren ägnat sig åt.² Ett sådant kriterium passar inte riktigt in i

² Bertil Bengtsson, Erland Strömbäck, Skadeståndslagen – en kommentar, fjärde upplagan (2011) s. 51.

den ovan beskrivna Learned Hand-modellen. Det finns även flera exempel på avgöranden där man i domskälen inte följer de kriterier som uppställs i Learned Hand-modellen utan resonerar mer kring vad som typiskt sett är ett aktsamt eller oaktsamt handlande. Exempel på det är hovrättens domskäl i RH 2007:26. I det målet hade en butiksinnehavare, vid stängning av butiken, råkat komma åt vredet till spisen i butikens pentry, med följd att brand uppstod. Man kan inte säga att HovR:n följer en Learned Hand-modell, utan domstolen gör en mer allmän bedömning av vad som är normalt och inte normalt i den situationen. Inte heller i domen från Hovrätten över Skåne och Blekinge avkunnad den 25 augusti 2011 (mål nr FT 2161-10), kan man säga att hovrätten gör en culpabedömning utifrån en Learned Hand-modell. I målet hade en fastighetsägare genomfört högtrycksspolning av ledningarna i fastigheten. Fastighetsägaren ville sedan ha kompensation för kostnaden för spolningen av hyresgästen, eftersom stoppet i ledningen enligt fastighetsägaren berodde på att stora mängder hår spolats ner i avloppet. Fastighetsägaren hävdade att underlåtenheten att rensa avloppet från hår skulle anses försumligt. Hovrätten fann att hyresgästen var skadeståndsskyldig. I culpabedömningen bedöms ansvaret mot bakgrund av att den aktuella skadan typiskt sett uppkommer genom att hyresgästen åsidosatt en vårdplikt.

Att det i en culpamodell finns utrymme för att frigöra en bedömning från ett allmänt vedertaget handlande är en fördel. Ett handlande kan inte automatiskt anses aktsamt bara för att "alla" gör så. Ändå kan det bli märkligt och lite formalistiskt att använda sig av Learned Hand-modellen, som bygger på en rättsekonomisk tanke. Jag skulle säga att modellen ledde till för de flesta ett ganska överraskande utfall i det aktuella målet, men också det s.k. Golfmålet, NJA 1993 s. 149, är belysande. Också den culpabedömning som gjordes där blev märklig i sin kontext. I målet spelade en golfare ut från utslagsplatsen (tee), och slog bollen för kort. I det andra slaget siktade golfaren mot flaggan (green), men slog ett snett slag (en hook, tror jag det var) och träffade en bil som stod parkerad på golfklubbens parkeringsplats. Bilägaren krävde skadestånd från golfaren. HD fann att golfaren var skadeståndsskyldig. Risken för skada och skadans storlek vägdes mot kostnaden för att förhindra skada (ändrad spelriktning och ett extra slag). Också i det fallet ter sig Learned-Handmodellen formalistisk i sitt sammanhang. Det är svårt att föreställa sig att en golfare på en golfbana inför varje slag gör sådana överväganden. Det ligger närmare till hands att göra en bedömning utifrån hur folk i allmänhet gör, eller vad som typiskt sett leder till en skada.

Däremot fungerar den mer formalistiska modellen bättre där det faktiskt är olika kostnader som står mot varandra, som t.ex. i en kommersiell kontext när det gäller val av arbetsmetod eller arbetssätt. Kanske skulle man inte bara ställa olika aktsamhetskrav på privata aktörer och kommersiella aktörer, utan även bedöma culpa utifrån olika modeller?

3. Försäkringsmöjligheterna

I HD:s dom anges under punkten 10 att ”vid en sådan bedömning kan det också beaktas i vad mån ena eller andra parten har möjlighet att med försäkring skydda sig mot effekterna av skadan. Eftersom skador av utströmmande vatten torde omfattas av vanliga villkor för såväl fastighetsförsäkring som för hemförsäkring ger den synpunkten emellertid inte utslag.”

Tanken att försäkringsmöjligheter ska påverka själva skadeståndsansvaret är gammal på just det här rättsområdet, fastighetsrättens område. Att hyresgäster var ansvariga mot hyresvärderna framgick redan av 1907 års nyttjanderättslag. Hyresgästen var också ansvarig för andras, dvs. tjänares, familjemedlemmars och besökares ansvar. Här gjordes dock undantag för brandskada. Motiveringen bakom regeln var att det stod hyresvärderna själv öppet att trygga sig mot risken genom försäkring.³ Att hyresgästen skulle ansvara också vid brand innebär att också denne måste försäkra sig. Att en hyresvärd underlåter att försäkra byggnaden måste däremot räknas som försummelse. Bengtsson skriver i festskrift till Christensen att motiveringen till undantaget var anmärkningsvärt modern.⁴ Idag finns regeln i JB12:24.

I det aktuella målet är det inte fråga om brandskada. Det är alltså inte JB 12:24 1 stycket som har tillämpats av HD. HD preciserar inte heller *hur* möjligheterna att skydda sig mot effekterna av skadan ska påverka bedömningen.

Ett alternativ är att uppfatta uttalandet som en utvidgning av JB 12:24 enligt vilken ansvaret kanaliseras till fastighetsägaren vid brand. Effekten skulle i så fall vara att fastighetsägaren ska bära kostnaden inte bara vid brand, utan även i andra fall, förutsatt att det finns försäkring. I det aktuella fallet hade emellertid förekomsten av försäkring hos fastighetsägaren ingen bety-

³ NJA II 1908 s. 145.

⁴ Bertil Bengtsson, Hyresgästens ansvar och allmänna skadeståndsregler, i Festskrift till Anna Christensen, s. 20.

delse – hyresgästen blev skadeståndsskyldig i alla fall. Av det kan slutsatsen dras att HD inte hade för avsikt att ytterligare kanalisera ansvaret i hyresförhållanden. Ett annat alternativ är att det skulle vara fråga om en ny jämningsmöjlighet enligt modellen i 3:6 SkL. Med det synsättet stannar skadan på egendomsförsäkringen, men egendomsförsäkringsgivaren kan utöva regress mot skadevällaren, förutsatt att det finns ansvarsförsäkring. Också med det synsättet hade skadan kanaliserats till egendomsförsäkringen, vilket det inte gjorde i det aktuella fallet.

HD tycks i stället mena att i de fall endast den ene har möjlighet att försäkra en risk och inte den andre, ska man låta den (enda) försäkring som täcker risken också bära förlusten. Ett sådant förhållande kan uppstå i olika situationer. En situation är om en undantagsbestämmelse i ansvarsförsäkringsvillkoren är tillämplig med följd att endast egendomsförsäkringen täcker en skada. Man kan t.ex. tänka sig att en skadevällare inom ramen för sin tjänst orsakar skada på arbetsgivarens egendom. Arbetsgivaren har oftast möjlighet att egendomsförsäkra sina saker, medan arbetstagarens ansvarsmoment i hemförsäkringen som utgångspunkt inte täcker ansvar för skador som orsakats inom ramen för tjänsteutövning. Med ”möjlighet att med försäkring skydda sig” tänker sig HD alltså inte situationen där en individ kan välja mellan möjligheterna att *teckna eller inte teckna* en försäkring som normalt tillhandahålls på marknaden. Med ”möjlighet att med försäkring skydda sig” tycks HD i stället ta sikte på vilka risker som är *försäkringsbara* för olika parter och vilka risker som inte är det. Att det inte går att försäkra en risk även om man skulle vilja är alltså i sig ett argument för att undgå ansvar för skadan om den inträffar, förutsatt att det finns annan försäkring som täcker förlusten.

Tanken att ansvar för skador i möjligaste mån ska kanaliseras till försäkring har sedan decennier tillbaka haft en stark ställning i svensk rätt. Försäkringsmöjligheter i den bemärkelse som avses här var en relevant faktor också när principalansvaret infördes i skadeståndslagen.⁵ Som jag ser det är HD:s uttalande i den aktuella domen inte avgränsat till hyresrättsförhållanden. En princip som innebär att olika parter försäkringsmöjligheter i sig är en faktor för att bedöma vem som ska bära ansvaret för en skada måste i och med den aktuella domen anses allmänt rådande.

⁵ Prop. 1972:5 s. 185 f.

4. Slutord

Rättsfallet aktualiserar också en mängd olika frågor som inte har berörts här. Rättsfallet har redan varit föremål för livliga diskussioner och jag misstänker att rättsfallet även framöver kommer att utgöra utgångspunkten för debatt i olika sammanhang. Troligen är det HD:s culpabedömning som anses mest intressant. För mig ligger konflikten i att det rör sig om en å ena sidan väl-skriven, ”tekniskt” korrekt dom som å andra sidan leder till ett utfall som i alla fall jag har lite svårt att helt acceptera. I egenskap av pedagog, dvs. universitetslärare i skadeståndsrätt, är jag glad över domen och kommer ha nytta av den, men i egenskap av diskmaskinsinnehavare är jag mer tveksam till av-görandet.

Efter seminariet den 17 oktober 2011 var vi några stycken som dröjde kvar i seminarielokalen. När vi avlägsnade oss från lokalerna, dvs. Fastighetsägarnas lokaler, passerade vi en köksö och den diskmaskin som fanns där. Diskmaski-nen var inte igång. Kranen, eller ”vippen”, till vattnet satt ovanför diskbän-ken. Vi kunde naturligtvis inte låta bli att kolla om vattentillförseln var av-stängd. Det var den inte.